

KARL MARX

ZROD SOCIALISTICKÉ TRADICE

POLb1008 Tradice politického myšlení

Tereza Křepelová Ph.D., 7. 12. 2023

OSNOVA PŘEDNÁŠKY

- **Historický kontext**
- **Filozofická východiska K. Marxe**
- **Humanismus, svoboda a individualismus v díle K. Marxe**
- **Historický materialismus, dialektika a dějiny třídních bojů**
- **Utopismus, socialismus a vize komunistické společnosti**
- **Kritika kapitalismu**
- **Vybrané koncepty Marxovy ekonomické teorie**
- **Antikomunismus, kritika a percepce K. Marxe (nejenom) v českém prostředí**
- **Aktualizace a intelektuální dědictví K. Marxe**

...nýšlet... polečen...
...dobu, v m... , a naléha...
...vládnoucími i o...ádanými a...
...jak je schopná; když dospě...
...z...konání -hoří ji, aby vy...
...novou z...
...maděného m...
...ranách...
...ve speciál...
...Simon 194...

Vědecký socialismus

Henri de Saint-Simon, Charles Fourier Robert Owen

Snahy o vytvoření nové, spravedlivější společnosti

Dějinný optimismus, víra ve společenský pokrok spjatý s technickým pokrokem

Inspirace Velkou Francouzskou revolucí

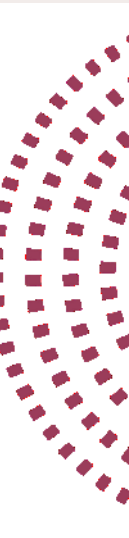
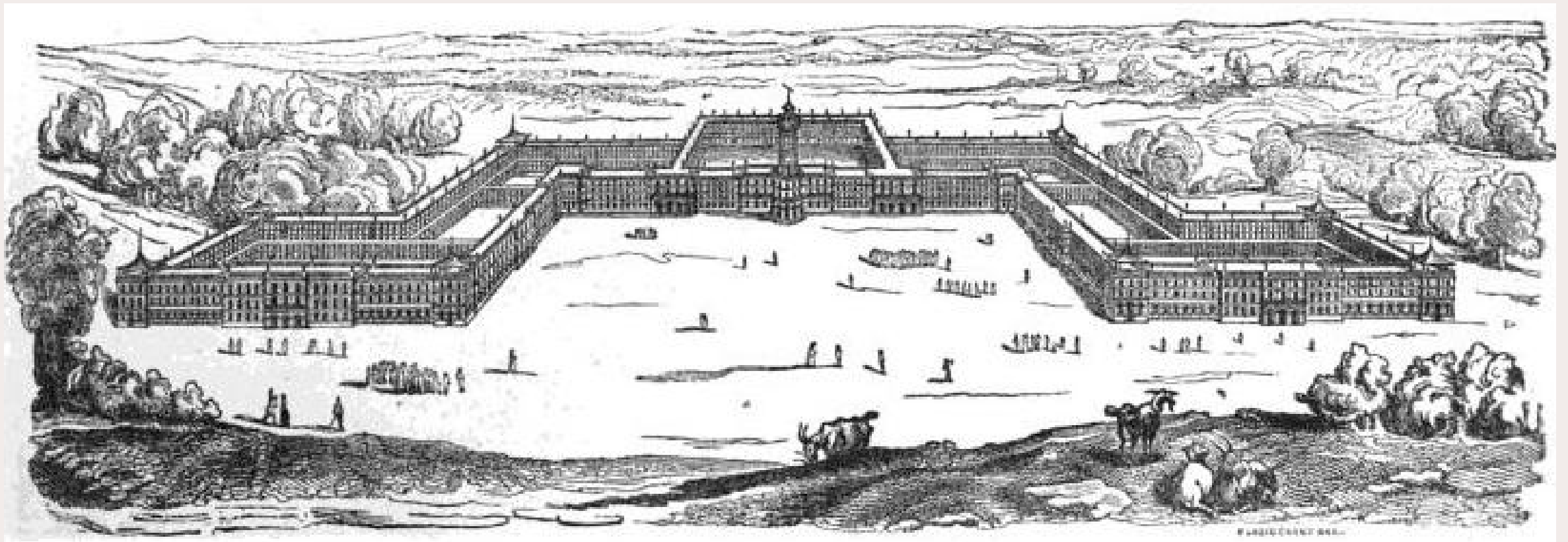
Společnost bez soukromého vlastnictví

Lidé sami přijmou myšlenky socialismu, revoluce není potřebná

Existence malých soběstačných komunit (kibucy)

Nová Harmonie, Falanstére

Falanstéra (Charles Fourier)

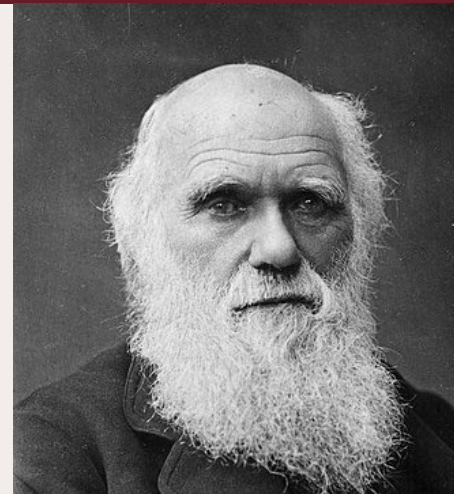

KARL MARX (1818 – 1884)

- 5. května 1818 Trevír – 14. března 1883 Londýn
Filozof, publicista, ekonom, teoretik dělnického hnutí, socialismu a komunismu
- Původem z židovské rodiny, otec konvertoval k luteránství
- Dílo (výběr):
 - K židovské otázce (1843)
 - Ke kritice Hegelovy filozofie práva (1843–44)
 - Bída filosofie (1847)
 - Komunistický manifest (1848)
 - Základy kritiky politické ekonomie (1857–1858)
 - Kapitál (1867–1883)
 - Kritika Gothajského programu (1875)

- Silný vliv osvícenství: G. F. Hegel, L. Feuerbach, A. Smith, D. Ricardo, J. J. Rousseau, H. Saint-Simon, P. J. Proudhon, I. Kant
- Karteziánský a vědecký pohled na společnost
- F. Engels, Ch. Darwin
- Přírodní antická filozofie a naturalistická tradice - disertační práce K. Marxe: *Rozdíly Démokritovy a Epikúrovy přírodní filosofie*

Humanismus a individualismus v díle K. Marxe

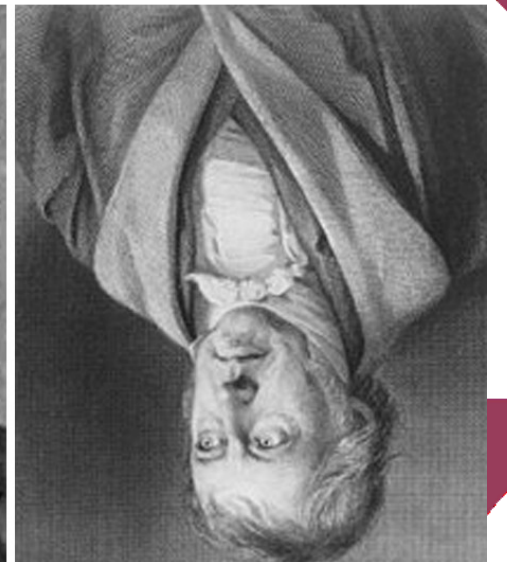
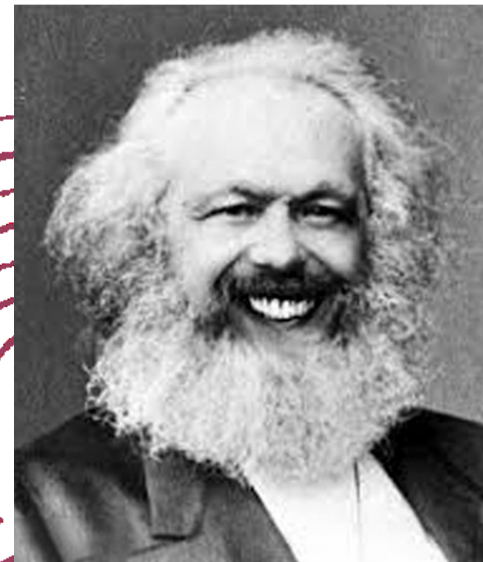
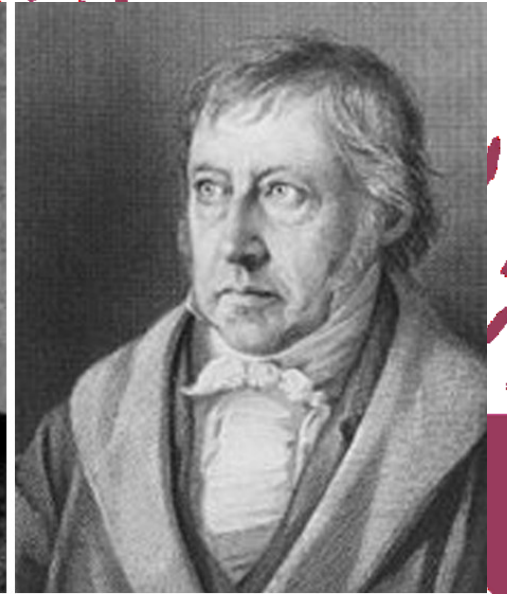
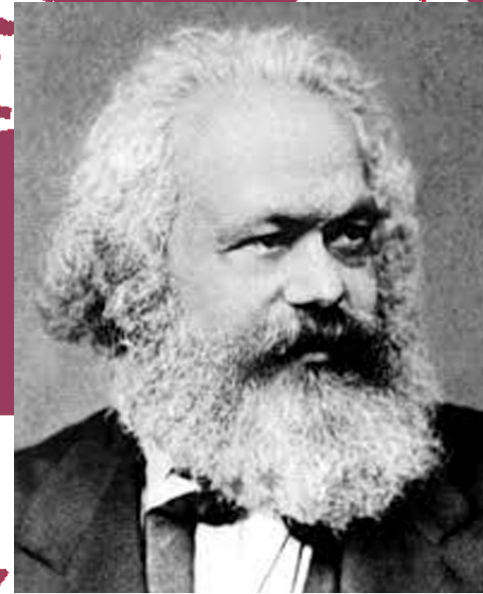
-
-
- „Příroda je tělem člověka a ten s ní musí zůstat spojen ustavičným procesem.“ (Marx 1961: 45)
- Vliv
 - Immanuel Kant a kategorického Imperativu – lidské bytosti nesmí být pojímány jako prostředky, ale výhradně jako účely samy o sobě
 - G. F. Hegela, který chápe člověka jako výtvar svých vlastních dějin a totažní bytí, „je to pouze a výhradně člověk, který dává sám sobě a své podstatě hodnotu“ (Hegel 1960: 13). Ztotožnění „já“ s duchem a bohem.
 - L. Feuerbacha – kritika Hegelovy teologické koncepce, bůh je výtvorem lidského rozumu.
- Seberealizace individua je nejvyšším cílem Marxova komunismu – koncept pozitivní a kolektivní svobody – ústřední v Marxově teorii.

Svoboda jako ústřední hodnota Marxova díla

- „Marx svobodu miloval, Marx upřímně věřil v reálnou říši svobody, kde člověk poprvé ovládne sebe a svůj osud...“ (Popper 1994: 91).“
- Marx podmiňuje rozvoj osobní svobody člověka (a její plnou realizaci) produktivní činností, tedy prací. **Člověk kontroluje svůj osud prostřednictvím své práce.**
- Lidská přirozenost tkví v tom, že je člověk svobodným a vědomým producentem → dělba práce je nepřirozená, nehumánní a zabraňuje individuům v seberealizaci
- **HOMO FABER = ČLOVĚK DĚLNÝ** → člověk kontroluje svůj osud prostřednictvím své práce a kreativity, vytváří sám materiální podmínky pro své přežití, práce je přímým vyjádřením jeho svobody a tím co jej odlišuje od zvířete.
- „Člověk je svobodným, vděčí-li za své Jsoucno výhradně sobě samému, není-li závislý na vnějších silách v důsledku soukromého vlastnictví.“ (Marx 1961: 69).
- Ztráta kontroly nad produkty vlastní práce, a především nad okolnostmi svého rozhodování, je ztrátou svobody.
- **Ale existuje v Marxově pojetí svobodná vůle a morální autonomie?** Volí si lidé přechod ke komunismu vědomě? → Bytí jednotlivců není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak – jejich **vědomí je určováno jejich společenským bytím.** Jednotlivci jsou předurčení hrát své třídně stanovené role ve velkém historickém příběhu, nemohou změnit okolnosti svého rozhodování, nemají svobodu činit něco jiného než reálně činí.
- **KOMUNISMUS NENÍ DŮSLEDKEM SVOBODNÉ VOLBY, JE HISTORICKOU NEVYHNUTELNOSTÍ.**

DIALEKTICKÝ MATERIALISMUS

- **DIALEKTIKA** (původní význam): Rozhovoru či diskuse založená na kontrafaktuálním uvažování a argumentaci, kde se střídají tvrzení a námitky
- Aristotelés, Platón, Tomáš Akvinský, Kant, Fichte, Hegel
- Hegel: Idealistická dialektika (pojmu, idejí, poznání) - **TEZE - ANTITEZE - SYNTÉZA**
- K. Marx aplikace principu dialektiky na jeho materialistické a deterministické pojetí světa (na reálné společenské procesy, které vychází z dějinnosti)
- **Materialismus: MATERIÁLNÍ ZÁKLADNA + NADSTAVBA**
 - **Základna:** výrobní síly (půda, stroje a nástroje, továrny, suroviny) + výrobní vztahy (vlastnické poměry a z nich odvozená existence společenských tříd)
 - **Nadstavba:** politické instituce (stát) + „společenské vědomí“ (zákony, kultura, morálka, estetické normy etc.)
 - Základna má **determinující** roli
- Aplikace na dějiny → **HISTORICKÝ MATERIALISMUS**

Dějiny

- „Dějiny všech dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů“ (Manifest, I.)
- Prvobytně pospolná společnost - otrokářská společnost - feudalismus - kapitalismus - socialismus/komunismus
- Buržoazie jako dříve „nanejvýš revoluční třída“
- Kapitalismus: buržoazie vs. proletariát → nutně antagonistické zájmy buržoazie a proletariátu
- Moderní doba: vyhrocení antagonismu + prostředky k jeho překonání → **nevyhnutelné revoluční vyústění třídního boje**

KRITIKA KAPITALISMU

- Kapitalismus zosobněním **modernity**
- Vytváří se od 15. století a jednou **bude odstraněn**
- Společnost dominována kapitálem a snahou o akumulaci kapitálu
- Produkuje zbožní **fetišismus, individualismus, konzumerismus, egoismus**
- Založen na **vykořisťování a nadhodnotě práce** – tvoří zisk v kapitalismu
- **Třídy** jsou základní **stavební jednotkou** kapitalismu, ale lidé si své třídní postavení neuvědomují
- Falešné vědomí → základní podmínka fungování kapitalismu

ZVĚCNĚNÍ A ODCIZENÍ

- zvrstvení (veřejná chvilung, replikativní společenských vztahů)
- Důlba práce → dehumanizace člověka
- Dělnice „ztrácejí přirozený mechanismus“ (Kopřivá IV/2014)
- Kultura vlastnictví jako důsledek prostředek znění snění (odkazen)
- Odcizení dělníka od:
 - výsledků jeho práce
 - produkční činnosti jako takové
 - vlastní přirozenosti
 - ostatních lidí
- Základní fetišismus → tendence chápat produkty lidské práce jako oddělené od člověka, jako mající hodnotu samy o sobě
- Hodnota zboží ale pochází od člověka, je zhmotnělou prací

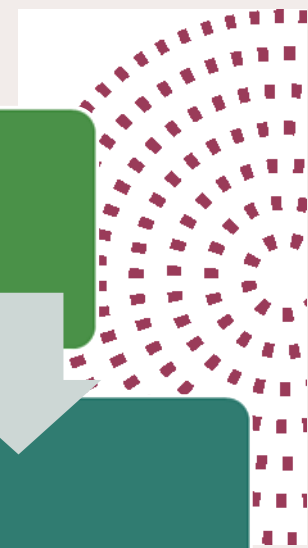
Socialismus a komunismus

Marx nenabízí detailní návod přechodu k socialismu, klíčový je historický kontext, socialismus vznikne až na základě revoluce (kritika utopických socialistů)

První krok - diktatura proletariátu → Demokratická, kolektivní síla pracujících, inspirace pařížskou komunou, **zástupci lidu voleni a odvolávání!**

Další krok - převzetí klíčových výrobních prostředků a ekonomických institucí → Cílem je nastolení kontroly pracujících nad ekonomikou → Demokratická ekonomie

Komunismus → Odstranění kapitalismu → Spontánní harmonie jedince a společnosti, zrušení institutu rodiny, návrat člověka k jeho rodové přirozenosti

Komunistický manifest

- Oddělení pozemků od majetku a národního kapitálu v rukou státu
- Silně progresivní daň
- Zrušení dědického práva
- Konfiskace majetku všech emigrantů a rebelů
- Soustředění úvěru v rukou státu prostřednictvím národní banky se státním kapitálem a výhradním monopolem
- Soustředění dopravy v rukou státu
- Zvýšení počtu národních továren, výrobních nástrojů, získávání nové orné půdy a meliorace pozemků podle společného plánu
- Stejná pracovní povinnost pro všechny, zřízení průmyslových armád, zejména pro zemědělství
- Spojení zemědělské a průmyslové výroby, úsilí o postupné odstranění rozdílu mezi městem a venkovem
- Veřejná a bezplatná výchova všech dětí, odstranění tovární práce dětí

KRITIKA LIDSKÝCH PRÁV

- Individualismus, izolovanost, egoismus, apel na ochranu soukromého vlastnictví
- Práva člověka = **pouze politická práva**
- *„Lidská práva nejsou nic jiného než práva člena občanské společnosti, tedy práva egoistického člověka, člověka odděleného od lidské podstaty a pospolitosti.... Garance lidských práv tedy probíhá **pouze na úrovni individuální izolovanosti**, to ale není k ničemu, protože člověk je členem rodu a pospolitosti.“* (K židovské otázce, 1884)

Marxova ekonomická teorie

- Světoznámý teoretický systém, ne každé marxistický ekonom nutně přijímá Marxovy politické a normativní závěry
- Marx vycházel z přesvědčení, že výrobní podmínky a poměry určují směr vývoje společenského systému.
- Marx tvrdí, že je kapitalistická ekonomika náchylná k systematickým krizím
 - Zisk jako motor kapitalismu
 - Pokud klesne, kapitalisté přestávají investovat
 - Soutěživost mezi firmami vede ke stále větším výdajům na inovace, stroje - zvýšené náklady konstantního kapitálu, existuje zároveň tlak na zvyšování variabilního kapitálu
 - Přestože se celkový zisk zvedá, míra ziskovosti klesá
- Hromadění kapitálu a nadvýroba - dělníci si nemohou dovolit to, co vyrobí → krize likvidity
- Marx podcenil roli demokratického společenství a vliv státu/vlády na zásahy do ekonomiky a předcházení ekonomickým krizím (ančimonopolní zákony, role centrálních bank na kurz měny, cílená podpora určitých sektorů ekonomiky, ekonomické pobídky)
- Klesá reálné ve 21. století míra zisku (v celé ekonomice vs. v jednotlivých odvětvích)?
- Na místo technologických inovací přesunutí práce do rozvojových zemí...

HYKON

OVÁNÍ

NOTA

- Úžitná hodnota (reálná užitečnost) vs. směnná hodnota (cena)
- Úžitná hodnota – nic nemůže být zbožím, pokud po tom neexistuje reálná poptávka
- Směnná hodnota – teorie přirozené ceny, bod kolem kterého cena kolísá – determinována množstvím společensky nutné práce pro výrobu daného zboží
- Pracovní síla je zboží samo o sobě!
- Hodnota dělníka je dána náklady na jeho produkci.
- Výmezdní práce (prodej pracovní síly) + „rezervní armáda proletariátu“ (předpoklad existence trvalé nabídky práce)
- Pracovní teorie hodnoty: směnná hodnota práce definována (společensky nutnou) pracovní dobou, „která je zapotřebí ke zhotovení nějaké užité hodnoty za daných společensky normálních podmínek a při společensky průměrném stupni dovednosti a intenzity práce. Změní-li se produktivita, změní se také společensky nutná pracovní doba, a změní se tedy i hodnota. (...) Jako hodnoty jsou všechna zboží jen určitá množství ztuhlé pracovní doby“ (Kapitál :1)
- Nadhodnota: Rozdíl mezi pracovním časem a náklady na reprodukci dělníka → vykořisťování se rovná křivě kapitalistovi (zisk)
- Klesající míra zisku → zblídačování proletariátu, opakované krize (nadvýroby, likvidity, obchodní erd.) (viz Shapiro)

- **K židovské otázce (1844)** – reakce na eseje na Bruno Bauera volající po politické emancipaci Židů v Prusku
 - *„Žid se emancipoval po židovsku, a to nejen tím, že si přivlastnil peněžní moc, nýbrž i tím, že skrze něho i bez něho se peníze staly světovou mocností a praktický židovský duch se stal praktickým duchem křesťanských národů. Židé se emancipovali potud, pokud se křesťané stali židy.“ (...)* Občanská společnost neustále rodí žida ze svého nitra.... Co bylo o sobě a pro sebe základem židovského náboženství? Praktická potřeba, egoismus. (...)
Chimérická židova nacionalita je nacionalita obchodníka, peněžního člověka vůbec.“
 - *„Jakmile se společnosti podaří zrušit empirickou podstatu židovství, čachr a jeho předpoklady, je žid znemožněn, protože jeho vědomí už nemá předmět, protože subjektivní základ židovství, praktická potřeba, se zlidští, protože se zruší konflikt mezi individuálně smyslovou a druhovou existencí člověka. **Společenská emancipace žida je emancipace společnosti od židovství.“***
- Shlomo Avineri (Marx and Jewish emancipation, 1964) – poukazuje na skutečnost, že ač je Marxovo dílo ve své podstatě antisemitské, samotný Marx vždy podporoval politickou emancipaci Židů.
- Weyl Nathaniel (Karl Marx: Racist, 1979)

Anti

- Vize všeobecné proletářské revoluce se projevovala jako obhajoba genocidy (resp. etnicky namířeného boje) proti „kontrarevolučním národům“, mezi něž zahrnoval především Čechy (kteří „zradili“ německou revoluci z roku 1848)
 - *„....we repeat: apart from the Poles, the Russians, and at most the Turkish Slavs, no Slav people has a future, for the simple reason that all the other Slavs lack the primary historical, geographical, political and industrial conditions for independence and viability. Peoples which have never had a history of their own, which from the time when they achieved the first, most elementary stage of civilization already came under foreign sway, or which were forced to attain the first stage of civilization only by means of a foreign yoke, are not viable and will never be able to achieve any kind of independence. **And that has been the fate of the Austrian Slavs....The same thing holds for the Southern Slavs proper...**“ (Friedrich Engels, Neue Rheinische Zeitung No. 222, February, 1849)*
 - *„.... that since the revolution hatred of Czechs and Croats has been added, and that only by the most determined use of terror against these Slav peoples can we, jointly with the Poles and Magyars, safeguard the revolution.... **there will be a struggle, an “inexorable life-and-death struggle”, against those Slavs who betray the revolution; an annihilating fight and ruthless terror — not in the interests of Germany, but in the interests of the revolution!**“ (Friedrich Engels, Neue Rheinische Zeitung No. 223, February 16, 1849)*

- Antislavismus, antisemitismus, rasismus, homofobie
- Determinismus a role svobodné vůle?
- Komunistický manifest a výzva k násilné revoluci
- Historická zkušenost
- Komunistické strany – centralizace moci a ovládnutí proletariátu
- Selhání teorie v empirické i normativní rovině?

“Doctrine of Hate”

“Architect of Genocide”

“Memorial to Bolshevik Holocaust”

Hrobka K. Marxe, Londýn, Highgate

Otázky na závěr

- **Relevance Marxova díla v současnosti?**
- **Jak se změnil charakter společenských nerovností a kapitálu?**
- **Existuje v současnosti třídní vědomí?**
- **Marxismus, globalizace a rozvojové země?**
- **Nová levice a postmaterialismus?**
- **Utopismus v současném politickém myšlení?**
- **Thomas Piketty: Globální progresivní daň z kapitálu (80%) ?**

Děkuji za pozornost!

